

ZÂRİYÂT SÜRESİ

mazlarında aralarında benzerlik bulunan Rahmân-Necm, Müzzemmil-Müddessir gibi sûrelerden ikisini bir rek'atta okuduğu (Tûr ile birlikte) sûrelerden biridir (Buhârî, "Ezân", 106; Tirmizî, "Cum'â", 69; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 306-308, 318). Bazı tefsir kitaplarında yer alan, "Cenâb-ı Hak, Zâriyât sûresini okuyan kimsese dünyada esen her bir rûzgârın on misli sevap verir" meâlindeki hadis (Zemahşerî, V, 622; Beyzâvî, IV, 194) mevzû kabul edilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 722). Muhammed Osman Ebû Semüre *Sûretü'z-Zâriyât: Tefsîruhâ ve İrâbühâ* (Mansûre 1987) ve Abdülkâdir Hüseyin *Advâ belâğîyye 'alâ cüz'i'z-Zâriyât* (Kahire 1991) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 51; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXVI, 239-242; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (nşr. M. Masum Vanlıoğlu), İstanbul 2009, XIV, 125-129, 156-159; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, V, 622; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1410/1990, XXVIII, 232; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, IV, 194; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedîdî'z-zâ'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 722; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emed – Ömer Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1421/2000, XXVII, 5-7; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4527, 4546; Ca'fer Şerefeddin, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyye*, Beyrut 1420/1999, s. 3-26; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, *el-Ehâdis ve'l-âşârü'l-uâride fi fezâ'ili süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 306-308, 318.

BEKİR TOPALOĞLU

ZARÛRÂT-ı DİNİYYE

(الضرورات الدينية)

Sübûtu ve delâleti kesin nasla sabit olan dinî hususlar.

Zarûrât sözlükte "zarar vermek; mecbur etmek, gerekli kılmak" anlamındaki **zarr** kökünden türeyen ve "çaresizlik; ihtiyaç, gereklilik" anlamına gelen **zarûretin** çoğul şeklidir. Zarûrât-ı dîniyye terim olarak "dinden oldukları sübût ve delâlet açısından kesin bir delille belirlenmiş hususlar" şeklinde tanımlanabilir. Zarûrât-ı dîniyye dinin temel ilkelerine işaret ettiğinden daha çok kelâm ilminin konuları arasında yer almakla beraber "şâriin hüküm koyarken murat ettiği kesinlikle bilinen ilkelere" anlamında fıkıhın "makâsîd" alanıyla da doğrudan ilgilidir. Din açısından bir şeye inanmanın zorunlu olması için onun hem sübûtunun hem delâletinin kesin,

yani Kur'ân-ı Kerîm veya mütevâtîr sünnetle sabit olması gerekir. Bu niteliği taşıyan her türlü bilginin kabul edilmesi gerekir. Amelî ve ahlâkî hükümlerin sübût ve delâlet açısından zarûrât-ı dîniyye kapsamına alınması onların bilfiil eda edilmesi değil benimsenmesi anlamına gelir. Bu hükümlere iman ettiği halde edasında kusurları bulunan kişi yine müslüman sayılır.

İslâm âlimleri zarûrât-ı dîniyye kapsamına giren hususları "âmentü, usûlü'd-dîn, usûl-i selâse" ve "usûl-i hamse" gibi başlıklar altında ele almışlardır. Dinin bilinmesi ve inanılması gereken diğer hususları da bu başlıklardan birinin kapsamına girmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri, "Cibrîl hadisi" diye meşhur olan rivayet doğrultusunda (Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 1) İslâm dininin temel prensiplerini altı ilke halinde sıralamış, ilmiyal kitaplarında bunlara "âmentü esasları / şartları" denilmiştir. Buna göre iman esasları Allah'a, meleklere, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve kadere inanmaktır. Âmentü metninde sadece altı şartın sayılması iman edilmesi gereken hususların bunlardan ibaret olduğu anlamına gelmez. Nitekim söz konusu şartların ulûhiyyet, nübüvvet ve meâd olarak üçe (usûl-i selâse), ulûhiyyet ve nübüvvet şeklinde ikiye ve sadece tevhid (aslü'l-usûl) olarak bire indirgendiği de görülmür (bk. ÂMENTÜ). Mu'tezile âlimlerine göre âmentü beş esastan (usûl-i hamse) ibarettir: Tevhid, adl, va'd ve va'id, menzile beyne'l-menzi-leteyn, emir bi'l-ma'rûf nehiy anil'münker (Kâdî Abdülcebbar, s. 67); Şîa ise bu esasları tevhid, nübüvvet, imâmet, meâd ve adâlet şeklinde sıralar (M. Hüseyin Kâşîfülgîta, s. 61-76; Fığlalı, s. 335 vd.). İmâm-ı Rabbânî zarûrât-ı dîniyyeyi üç gruba ayırmıştır. 1. Tevhid, nübüvvet ve meâd gibi inanılması zorunlu olan esaslar. 2. Namaz, zekât, oruç, hac gibi farziyeti kesin olan ibadetler. 3. Zina, içki, kumar gibi haramlığı sabit olan hususlar (*Mektûbât*, III, 22). Burada söz konusu edilen şey amelî ve ahlâkî hükümleri ifa etmek olmayıp onların İslâm dininin birer hükmü olduğuna inanmaktır.

Zarûrât-ı dîniyye kesinlik arzettiğinden bunların varlığı ictihada konu teşkil etmez (Karaman, s. 216). Dolayısıyla te'vil ve ictihad yoluyla usûlü'd-dîn kapsamına alınan hususların sübût tartışmalıdır ve bunları dinin değil mezhebin usulü olarak kabul etmek daha isabetlidir. Bundan dolayı Şîa âlimleri "zarûrât-ı dîniyye" ve "zarûretü'l-mezheb" ayırımına gitmişler, ken-

dilerince benimsenen imâmet ve adâlet prensiplerini -diğer İslâm mezhepleri tarafından kabul edilmediğinden- "usûlü'l-mezheb"; tevhid, nübüvvet ve meâdi ise "usûlü'd-dîn" şeklinde adlandırmış, böylece kendilerine yöneltilecek eleştirileri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır (M. Hâdî Âl-i Râzî, XXI/83-84 [1426], s. 93 vd.). Fetva literatüründe, zarûrât-ı dîniyye kapsamındaki hususlardan birini inkâr eden kimsenin dinden çıkacağı belirtilmiştir (Burhanpurulu Şeyh Nizam, IV, 310-340). İnkâr edilen şeyin imanın esaslarından birini teşkil etmesi şart olmayıp namaz ve oruç gibi bir ibadetin farziyetini, içki ve zina gibi bir mâsiyetin haramlığını inkâr etmek de aynı hükme tâbidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1112; Bâkullânî, *el-İnsâf* (nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar), Beyrut 1407/1986, s. 14-21; Kâdî Abdülcebbar, *el-Uşûlü'l-ğamse* (nşr. Faysal Büdeyr Avn), Küveyt 1998, s. 67; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul, ts. (Fazilet Neşriyat), III, 22; M. Hüseyin Kâşîfülgîta, *Aş-lü'ş-Şîa ve usûlühâ* (nşr. Murtazâ el-Askerî), Beyrut 1402/1982, s. 61-76; Burhanpurulu Şeyh Nizam, *el-Fetâvayı Hindîyye (Fetâvayı Alemgirîyye)* (trc. Mustafa Efe), Ankara, ts. (Akçağ Yayınları), IV, 310-340; Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara 1985, s. 216; *Diyanet İslâm İlmihali*, Ankara 2006, I, 71; II, 85; E. Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir 2008, s. 335 vd.; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 345; M. Hâdî Âl-i Râzî, "Zarûriyyâtü'd-dîn ve'l-mezheb", *Türâşünâ*, XXI/83-84, Kum 1426, s. 93-183.

MAHMUT ÇINAR

ZARÛRÂT-ı Şİ'RIYYE

(الضرورات الشعرية)

Şiirin vezin ve kafiye düzeniyle armonik yapısını korumak için şaire tanınan kural dışı tasarruflar anlamında bir terim.

Konu daha çok zarûrât-ı şî'riyye başlığıyla ele alınmakla birlikte zarâir-i şî'riyye, ruhas-ı şî'riyye, cevâzât-ı şî'riyye, icâzât-ı şî'riyye başlıkları da kullanılmıştır. Nesirdeki yaygın kurallara aykırılıklar genelde "şâz / şüzüz" terimiyle belirtilirken şiire has olan bu tür kullanımlar "zarûret / zarûrât" kelimeleriyle ifade edilmiştir. Şair, şiirinde vezin ve kafiye düzeniyle onun armonik yapısını koruyabilmek için bazı tasarruflara başvurmak zorunda kaldığından bu uygulamaya "zarûrât / zarâir" denildiği gibi bunun için "ruhas, cevâzât / icâzât" tabirlerine de yer verilmiştir. Şevlevbîn'in ifadesine göre zarûretin iki illeti